

УДК 339.13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНИХ СИРОВИННИХ РИНКАХ

Іващенко М.В.

Харківський навчально-науковий інститут
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Досліджено теоретичні питання глобалізації сировинних ринків та особливості торгівля сировинними товарами. Обґрунтовано, що спадний тренд на сировинних ринках є тривалою тенденцією. Визначено факти, що зумовлюють положення української економіки на глобальних ринках. Проаналізовано негативні наслідки переважання сировинного сектору для національної економіки та простежено їх підтвердження у звітах державної служби статистики. Простежено дію «ресурсного прокляття» на ринку аграрної сировини. Доведено необхідність кардинального перегляду парадигми подальшого розвитку української економіки та важливість якості проведених реформ, націлених на формування ефективних інститутів.

Ключові слова: глобальні сировинні ринки, сировинна економіка, сировинний експорт, «ресурсне прокляття», структурні перекося в економіці.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день національна економіка України досить сильно залежить від ситуації на глобальних сировинних ринках через суттєву сировинну орієнтацію експорту. Економіка сировинного сектору сьогодні чітко виокремилась у самостійний вектор економічного аналізу, який суттєво відрізняється від традиційних поглядів щодо моделювання внутрішніх та зовнішніх економічних процесів та потребує ґрунтовного наукового осмислення. Це зумовлено тим, що проблема якості інститутів і рентоорієнтована поведінка в сировинних економіках загрожують вкрай серйозними спотвореннями всіх макроекономічних та інституціональних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські та зарубіжні дослідники постійно звертають увагу на структурні перекося в економіці, переважання сировинного сектору економіки та сировинного експорту. На жаль, за час незалежності в Україні так і не створено умов для розвитку високотехнологічних виробництв, які б забезпечували високий рівень доданої вартості, орієнтованих як на експорт, так і на внутрішнього споживача. Це тим паче актуально, оскільки глобальні економічні кризи

більше б'ють по сировинним галузям, аніж по високотехнологічним.

Питанням визначення місця, перспектив і напрямів участі України в глобальних сировинних ринках присвячено праці цілої низки вітчизняних учених: В. Шапран [8], В. Голян [1], М. Петрушенко [6], І. Петров [5], В. Козюк [3], І. Шкодіна [9]. В основу їх праць покладені питання сучасного стану сировинної економіки України та можливі шляхи вдосконалення економічного механізму її функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, проблеми структурного перекося національної економіки України, питання якісної структури експорту, формування ринку конкурентоспроможної сировинної продукції і розвитку обробних галузей в умовах глобалізації економіки залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими і не відображають інтересів українських виробників на глобальних сировинних ринках.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування глобалізаційних детермінант розвитку сировинного ринку та розробка пріоритетних напрямів реалізації національної стратегії.

Виклад основного матеріалу. Під сировиною, як правило, розуміють продукти видобувної промисловості і сільського господарства. Тому основними ринками сировинних товарів є ринки продовольства, сільськогосподарської сировини, руд і металів, палива, які за всіма ознаками є глобальними.

Торгівля сировинними товарами на глобальних ринках є специфічною та характеризується рядом особливостей [8]:

- міжнародна торгівля сировинними товарами характеризується нестабільністю глобального ринку через високу залежність попиту та пропозиції на сировинні товари від кліматичних умов, природних запасів, політико-економічних криз, особливо в найважливіших сировинних регіонах;

- простежується довгострокове перевищення пропозиції сировинних товарів над попитом. Це призводить у ряді випадків до сировинної кризи в країнах, що розвиваються, з вузькою сировинною спеціалізацією, оскільки експорт сировинних ресурсів забезпечує їм від 50 до 100% експортних доходів;

- партнери прагнуть укладати довгострокові міжнародні контракти, що дозволяє експортеру забезпечити стабільний збут, а імпортеру – гарантоване постачання. На довгострокові контракти припадає близько 30% світового сировинного експорту, при цьому на природний газ – 100%, мідні, олов'яні, свинцево-цинкові концентрати – 90, кам'яне вугілля – 75, залізну руду – 60, марганцеву руду – 30%;

- купівля-продаж сировинних товарів тісно пов'язана з постачанням інших видів товарів, є частиною комерційних операцій, складних видів зовнішньоекономічного співробітництва (техніко-економічного, науково-технічного), великомасштабних угод на компенсаційній основі;

- знижуються темпи зростання експорту сировинних товарів при абсолютному збільшенні розмірів торгівлі даної товарної групи;

- темпи зростання торгівлі паливом і сировиною мінерального походження випереджають темпи зростання торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною;

- зростає торгівля напівфабрикатами, виготовленими на основі мінеральної і рослинної сировини, а також сировиною глибокої обробки/переробки і спеціально підготовленими матеріалами підвищеної якості;

- підвищуються вимоги імпортерів до екологічної безпеки товарів, що поставляються;

- високий ступінь монополізації. Найбільші торговельні і промислові компанії прагнуть установлювати монополюючи високі ціни на сировинних ринках. При цьому внутрішньокорпоративні постачання сировини ведуться за заниженими трансфертними цінами;

- зростає державне втручання у визначення обсягів, напрямів, форм і методів торгівлі сировинними і продовольчими товарами.

Якщо звернути увагу на формування біржових трендів на деякі сировинні товари (нафту, газ, золото, метали, пшеницю), то це засвідчує, що спадний тренд є не просто поточним або тимчасовим станом на біржових ринках, а досить тривалою тенденцією, підтвердженням чого є динаміка цін на сировинних ринках [8].

Існують факти, що для української економіки є безспірними:

1. Національна економіка України є малою в глобальному масштабі, а тому не чинить майже ніякого впливу на світовий ринок. Питома вага України у світовому ВВП становить приблизно 0,17%, а співвідношення номінального ВВП нашої країни з ВВП ЄС навряд чи досягало 0,5%. Такі мікромасштаби свідчать, що Україна практично не може впливати не те що на глобальну економіку, але навіть на економіку ЄС [2].

2. Частка експорту в ВВП України істотно зросла, і, з огляду на обставини, в 2016-2017 роках українська економіка залежатиме від зовнішніх ринків. Водночас внутрішній ринок залишається дуже слабким, і немає жодних факторів, які рухали б його вгору. За підсумками 2015 року експорт становив близько 42% ВВП України. Якщо на сировинних ринках триватимуть тренди лютого-березня 2016 року і розпочнуться другий етап зростання цін на залізорудну сировину, сталь і зернові, це надасть українській економіці позитивної динаміки, але якщо ціни підуть униз, то 2017 року ми, ймовірно, не побачимо приросту ВВП в Україні [8].

Обидва ці факти прив'язують український ВВП до цін на зернові, залізорудну сировину і чорні метали. Якими будуть ці ціни в липні 2017 року – сказати дуже і дуже складно. До того ж, сировинні галузі, як локомотив економічного зростання для нашої економіки, перестали виконувати свою роль після кризи 2008 року, коли почався довгостроковий тренд зниження світових цін на сировину.

Переважаючий сировинного сектору в нашій економіці характеризується цілою низкою вкрай негативних наслідків для національної економіки: по-перше, це низький рівень доданої вартості продукції вітчизняного виробництва та зниження рентабельності сировинних експортних галузей в період падіння цін на глобальних ринках. Яскравим прикладом такого стану речей може стати аграрний сектор. Рекордний врожай зернових культур та великі обсяги їх експорту (за кількома позиціями Україна входить у трійку світових лідерів – деяких видів зернових і технічних культур та соняшникової олії) ще не свідчить про збільшення експортної виручки та приріст галузі.

Наприклад, зниження цін на олійні та зернові культури на 25% в червні-серпні 2016 року стало причиною значного зниження доходу від продажів в рослинництві. Схожа ситуація складається і на ринку металу. Вартість арматури, катанки і прокату за останній квартал впала на 20%, що відчутно знизило доходи і рентабельність українських металургійних компаній [4].

Всі вищезазначені факти знаходять своє підтвердження і у звітах державної служби статистики (табл. 1).

Недостатній рівень конкурентоспроможності і зниження ринкових цін призвело до поступового витіснення української металургії з перспективного китайського ринку. За даними Держстату у 2016 році експорт металургійної продукції становив 88,0% обсягів 2015 року, які, в свою чергу, складають лише 62,2% позаминулого року [7].

У 2016 році Україна експортувала продуктів рослинного походження (переважно – зернових)

на \$8 млрд., що у відсотках до попереднього року складає 100,3, але зменшення обсягів ми спостерігаємо у двох попередніх роках. Загалом, починаючи з 2005 року експорт сільськогосподарської продукції виріс в 3,5 рази і досяг значення в 14,6 млрд дол. у 2015 році, що складає 38% від загального експорту країни. Однак за аналогічний період частка продукції з високою доданою вартістю знизилась вдвічі [1].

Фактично, зростання експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в основному відбувалося за рахунок продажу сільськогосподарської сировини та продуктів її первинної переробки. Фактично, продаючи сільськогосподарську сировину у великих обсягах, Україна втрачає потенційні можливості більш активної участі в глобальних ланцюгах доданої вартості.

Таким чином, підвищення значення аграрного сектору в експорті України не гарантує за таких умов створення стимулів для зростання вітчизняної економіки, внаслідок чого пошук альтернатив сировинній моделі розвитку суттєво загострює проблему проведення структурних реформ. Особливо, якщо звернутись до довгострокових трендів, можна простежити, як вони демонструють зіткнення сучасних сировинних економік з глобальною економікою в умовах спадного тренду іншим набором викликів, аніж 20–30 років тому. Це зумов-

лено трансформацією глобальної фінансової системи, в рамках якої повністю змінилась модальність взаємозв'язків між сировинними цінами, потоками капіталу та глибиною фінансових систем [9].

За групою «Мінеральні продукти» експорт склав \$2,7 млрд., що у відсотках до попереднього року складає 88,0. При цьому зазначені групи становлять 22,9%, 22,3% та 7,5% відповідно, а в сумі це дає більше половини від загального обсягу українського експорту. Це і є результат комбінації падіння цін і попиту. Тобто лише протягом минулого року Україна недорахувалася від двох своїх експортних статей майже \$2 млрд. При цьому у 2015 році у порівнянні з 2014 роком відбулося зменшення експорту за цими статтями мало не вдвічі [7].

Актуальним поняттям для сировинних економік є так зване «ресурсне прокляття»: тенденція значно повільнішого загального зростання порівняно з країнами експортерами готової продукції. Причому сповільнений розвиток сировинних економік не пов'язаний з проблемою цін чи адаптацією до них, а зумовлений боротьбою за ренту, яка перерозподіляє добробут, нівелює мотивацію до інвестицій у високопродуктивні сектори, пригнічує розвиток фінансового ринку, призводить до деградації людського капіталу. До того ж, мають місце такі геополітичні проблеми, що пов'язують

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2014–2016 рік

	2016			2015			2014		
	тис. дол. США	у % до 2015 р.	у % до загально-го обсягу	тис. дол. США	у % до 2014 р.	у % до загально-го обсягу	тис. дол. США	у % до 2013 р.	у % до загально-го обсягу
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	775159,8	94,1	2,1	823434,9	81,2	2,2	1014473,9	93,7	1,9
II. Продукти рослинного походження	8095287,4	101,6	22,3	7971492,5	91,2	20,9	8736139,2	98,7	16,2
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3962985,6	120,1	10,9	3299799,1	86,3	8,7	3822031,8	109,3	7,1
V. Мінеральні продукти	2728394,6	88,0	7,5	3099490,6	50,8	8,1	6103534,8	84,9	11,3
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	409211,7	99,2	1,1	412557,1	70,4	1,1	586423,1	74,7	1,1
IX. Деревина і вироби з деревини	1131660,1	102,2	3,1	1107197,0	87,7	2,9	1262640,8	110,4	2,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	536906,2	87,0	1,5	617096,0	62,6	1,6	985583,0	79,2	1,8
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	677352,1	106,8	1,9	634219,5	80,7	1,7	785829,6	97,1	1,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	8338936,7	88,0	22,9	9470719,2	62,2	24,8	15229006,2	86,9	28,3
Усього	36362801,5	95,4	100,0	38127149,7	70,7	100,0	53901689,1	86,5	100,0

Складено автором за [7]

ресурсні багатства і військові конфлікти, тому сировинний добробут може швидко перетворитися на об'єкт політичної та військової експансії.

В Україні «ресурсне прокляття» можна чітко простежити на всіх сировинних ринках, зокрема, на аграрному. Як вже зазначалось, Україна займає топові місця у світі з експорту деяких зернових та технічних культур, але що більше Україна відправляє його за кордон, то меншу виручку отримує. Тим часом у державі не мають належного розвитку тваринництво, переробна промисловість, а отже, й не створено нових робочих місць і доданої вартості. Деякі дослідники зазначають, що зростання експорту зерна лише розширило можливість подальшого сповзання національної економіки у фазу сировинної рецесії.

До того ж, залежність нашої економіки від світових цін на сировину призвела до виникнення феномену «сировинної гривні», що показує обернену залежність між нарощуванням обсягів експорту сировини та курсом національної валюти [6].

Загалом, експорт сировинних товарів становить майже 20% світового експорту, а з урахуванням торгівлі напівфабрикатами (чорними і кольоровими металами і хімічними товарами) – близько 40%.

На глобальному сировинному ринку, за даними всесвітнього банку, до країн, для яких експорт цих товарів є пріоритетним (понад 50% загального обсягу експорту товарів і послуг), відносяться Албанія, Болівія, Ботсвана, Бурунді, В'єтнам, Гайана, Гана, Гваделупа, Гвінея, Гондурас, Гренландія, Заїр, Замбія, Ісландія, Куба, Ліберія, Мавританія, Мадагаскар, Малі, Монголія, Намібія, Нігер, Нікарагуа, Нова Зеландія, Перу, Руанда, Самоа (США), Свазіленд, Сомалі, Судан, Танзанія, Того, Уганда, Чад, Чилі, Екваторіальна Гвінея [3]. А, отже, залежність країн світу від динаміки глобального сировинного ринку є досить розповсюдженою проблемою.

Звісно ж, що у світі є приклади успішного запобігання виявам «ресурсного прокляття» (Кувейт, Катар, Арабські Емірати тощо), але частіше країни, які відзначаються низькою якістю інститутів, демонструють схильність до його поглиблення. Безліч наукових досліджень сировинних економік присвячено пошуку способу перетворення ресурсного добробуту у загальний суспільний добробут з мінімізацією вразливості до шоків цін на глобальних сировинних ринках. Вирішення цієї проблеми на практиці проявляється у трьох напрямках: по-перше, це набір відповідних інструментів макроекономічної політики за умов адаптації до реверсів трендів сировинних цін; по-друге, визначенні адекватного валютного курсу в сировинній економіці; по-третє,

специфікації ролі валютних резервів і фондів суверенного багатства задля забезпечення ув'язки між сировинним і суспільним добробутом.

Отже, наявність сировинних ресурсів у країни зовсім не означає, що вона втрачає шанси для зростання. Зокрема, за даними Міжнародного валютного фонду за 2014-2016 р.р. провідні місця у рейтингу країн за рівнем ВВП на душу населення зайняли Люксембург, Швейцарія, Катар, Норвегія, США, Сінгапур, Данія, Ірландія, Австралія та сін. Як відомо, три з цих країн (Катар, Австралія, Норвегія) власне багатство створили саме завдяки експорту сировинних ресурсів.

З перелічених країн яскравим прикладом є Норвегія – скандинавська країна, багата на ресурси, яка, розвиваючи свою економіку на підґрунті якісних інститутів, демократії та громадянського суспільства, досягла високого рівня розвитку. Сьогодні Норвегія займає топові місця у різному роду глобальних рейтингах: найшасливіших країн світу, легкості ведення бізнесу, найкращих у світі країн для життя та праці, розвитку людського потенціалу тощо.

З кінця минулого року намітилося певне зростання світових цін на деякі сировинні товари, наприклад, на кольорову металургію. За винятком кількох перенасичених джерелами сировини світових ринків, на зразок кремнію, інші кольорові метали впевнено дорожчать, в порівнянні з 2015 р., коли падіння світових цін на енергоресурси сприймалося, як тимчасове явище і хороший привід для спекуляцій і паніки серед поставальників сировини для машинобудування [5].

Висновки і пропозиції. Отже, тема глобальних сировинних ринків відображає надзвичайно широке коло фундаментальних проблем, дослідження яких має важливе теоретичне і практичне значення, а також вимагає кардинального перегляду парадигми подальшого розвитку української економіки. Спадна динаміка сировинних цін може загострювати проблему перспектив функціонування сировинного експорту України, що зумовлює гостру необхідність пошуку інноваційних альтернатив сировинному багатству. А, отже, державна регуляторна політика має враховувати масштабні ризики вразливості до коливання світових цін, а пріоритетними для інвестиційної політики мають стати галузі обробної промисловості. Це має дозволити послабити залежність нашої країни від коливань на глобальному сировинному ринку, позбавившись «ресурсного прокляття». І надзвичайно важливим аспектом залишається якістю проведених реформ, націлених на формування ефективних інститутів, від яких і залежать перспективи української економіки.

Список літератури:

1. Голян В. Ресурсне прокляття: чому зернова орієнтація українського АПК заважає іноземним інвестиціям [Електронний ресурс] / Голян В. // Agravery. – 30 травня 2016. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/resursne-proklatta-comu-zernova-orientacia-ukrainskogo-apk-zavazae-inozemnim-investiciam#>
2. График, который объясняет всю мировую экономику [Электронный ресурс] // BusinessViews. – 2015, 23 июля. – Режим доступа: <http://businessviews.com.ua/ru/finances/id/grafik-kotoryj-objasnjaet-vsju-mirovuyu-ekonomiku-729/#>
3. Козюк В. Глобальна економіка в умовах спадного тренда сировинних цін: виклики та можливості для України / Козюк В., Шиманська О. // Вісник ТНЕУ. – 2016. – № 1, с. 128-135.
4. Обвал украинского экспорта: кризис продолжается [Электронный ресурс] // finance.ua. – 20.10.2016. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/news/-/386885/obval-ukrainskogo-eksporta-krizis-prodolzhaetsya/printable>

5. Петров И. Мировые сырьевые рынки ожили: что это значит для Украины [Электронный ресурс] / И. Петров // UBR. – Режим доступа: <http://ubr.ua/market/industrial/mirovye-syreveye-rynki-ozhili-cto-eto-znachit-dlia-ukrainy-463526>
6. Петрушенко М. Для кого «ресурсне прокляття» – рідна мати [Електронний ресурс] / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. – 2017. – 15 березня. – Режим доступа: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/dlya-kogo-resursne-proklyattya-ridna-mati/p/>
7. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2016 рік [Електронний ресурс] // Державна служба статистики. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/toszt/tszt_u/arh_toszt2016_u.html
8. Шапран В. Як світова економіка вплине на Україну [Електронний ресурс] / Шапран В. // Новое время. Бизнес. Режим доступа: <http://biz.nv.ua/ukr/print/experts/shapran/jak-svitova-ekonomika-vpline-na-ukrajinu.html>
9. Шкодіна І.В. Розвиток фондового ринку в умовах фінансової сингулярності / Шкодіна І. // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 12. – С. 357-364.

Иващенко М.В.

Харьковский учебно-научный институт
Государственного высшего учебного заведения «Университет банковского дела»

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ
И ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ НА ГЛОБАЛЬНЫХ СЫРЬЕВЫХ РЫНКАХ****Аннотация**

Исследованы теоретические вопросы глобализации сырьевых рынков и особенности торговли сырьевыми товарами. Обосновано, что нисходящий тренд на сырьевых рынках является длительной тенденцией. Определены факты, предопределяющие положение украинской экономики на мировых рынках. Проанализированы негативные последствия преобладания сырьевого сектора для национальной экономики и прослежены их подтверждения в отчетах государственной службы статистически. Прослежено действие «ресурсного проклятия» на рынке аграрного сырья. Доказана необходимость кардинального пересмотра парадигмы дальнейшего развития украинской экономики и важность качества проведенных реформ, нацеленных на формирование эффективных институтов.

Ключевые слова: глобальные сырьевые рынки, сырьевая экономика, сырьевой экспорт, «ресурсное проклятие», структурные перекосы в экономике.

Ivashchenko M.V.

Kharkiv Academic Institute
State Higher Education Institution «University of Banking»

**KEY ISSUES OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF UKRAINE
ON THE GLOBAL PRIMARY MARKETS****Summary**

Theoretical aspects of primary markets globalization and primary goods trading features have been studied in the article. It has been proved that the downtrend in primary markets is a long-term one. The facts that contribute Ukrainian economy position in global markets have been determined. The negative consequences of primary sector predominance to the national economy have been analyzed and confirmed through the reports of State Statistics Service. The action of «the resource curse» in the agricultural primary market has been traced. The necessity of cardinal revision of Ukrainian economy development paradigm and the importance of quality of the reforms aimed at effective institutions formation have been proved.

Keywords: global primary markets, raw-material economy, commodity exports, «resource curse», structural imbalances in an economy.